

УДК 340.11

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3\(28\).321](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3(28).321)**В. П. Садовнік***старший викладач кафедри правових природоохоронних дисциплін
Національного університету водного господарства і природокористування***СТРУКТУРОВАНІСТЬ СИСТЕМИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ**

Правова наука за змістом є відносно розвине-ною системою впорядкованих знань про державно-правові явища, закономірності їх розвитку й існування. Системоутворюючими елементами цієї науки виступають: наукові гіпотези, правові ідеї та теорії (спеціальні теорії), концепції, методи, методики та принципи наукового дослідження, правові інститути, факти і явища правової реальності. У своїй єдності ці елементи розкривають понятійний апарат правової науки, водночас правова наука виступає джерелом формування свого понятійного апарату. Складові частини правової науки відображають певний зріз (рівень) знань у галузі державно-правових явищ, незалежно від того, чи включені дані категорії в позитивне право – закони чи підзаконні нормативно-правові акти.

Наукові логіко-правові утворення як результат наукового пізнання, безумовно, передують їх офіційному (нормативному) визнанню і формалізації у правовій матерії у процесі нормотворення. Тому не викликає сумніву обґрунтованість твердження про актуальність вивчення методологічних проблем формування понятійного апарату правової науки й особливостей державно-правових явищ [1, с. 109].

Необхідність дослідження цих питань спричинена і тим, що це безпосередньо пов'язано з реалізацією завдання з підвищення ефективності нормативного впливу права і державного апарату на суспільні відносини, теоретична розробка і практичне здійснення якого, у свою чергу, сприяє формуванню нових рис особистості, вихованню правосвідомості, поваги до права і закону, зміцненню законності і правопорядку [2, с. 60–61]. Саме із цих причин аналіз системи наукового пізнання, зважаючи на актуальність цієї тематики, є предметом дослідження даної статті.

В основу запропонованої праці покладені роботи таких авторів, як: М. Байтін, А. Вітенко, С. Гусарев, О. Зайчук, І. Зацерковний, Н. Оніщенко, Т. Радько, О. Тихомиров, М. Цвік, В. Червонюк, Е. Юдін та ін.

Зазначимо, що для проведення наукового дослідження дуже важливо мати уявлення про процес наукового дослідження взагалі й методологію та методи наукової роботи зокрема, оскільки саме на перших кроках оволодіння навичками наукової роботи виникає найбільше питань методологічного характеру.

Розроблення методології в ракурсі інтегративного підходу передбачає як один із напрямів дослідження багатоструктурності державно-правових явищ, оскільки вони не зводяться до суто соціальних, політичних. Поліаспектність розуміння державно-правових інститутів може стати методологічним підґрунтям для вивчення проблем суспільства на державному та міжнародному рівнях [3, с. 21–22].

У науковому аналізі важливо все. Концентруючи увагу на основних, або ключових питаннях теми, не можна не зважати на побічні факти, які, на перший погляд, здаються малозначущими. Проте саме вони можуть приховувати в собі початок важливих відкриттів. Для дослідника недостатньо встановити новий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, розкрити загальнопізнавальне, теоретичне або практичне значення. Такий дослідницький процес можливий із застосуванням усього потенціалу прийомів пізнання, їх багаторівневості [4, с. 64].

Сучасний плюралізм праворозуміння створює реальні можливості для адекватного відображення правової реальності. Аналіз державно-правових явищ є основою для подальшого формування правової теорії та розвитку законодавства. Саме за таких умов звернення до наукової спадщини представників різних правових шкіл створює якісну картину світу, стимулює переоцінку багатьох правових явищ, дає можливість по-новому сприймати взаємовплив права, суспільства і держави, їхню деяку спорідненість і взаємовизначеність. Усі наявні в науці концепції праворозуміння цінні для дослідника [5, с. 203–204; 6, с. 27].

Вітчизняні і закордонні фахівці виділяють такі складові частини структури методології юриспруденції: сукупність теоретичних принципів, підходів, наукових методів пізнання державно-правових явищ; теоретичні положення юридичної науки (апарат категорій і понять, положення про особливості, структуру і типологію юридичного знання тощо); процедури, методика і техніка пізнавальної діяльності [7, с. 66; 8, с. 68–69; 9, с. 13; 10, с. 54–58].

Окремі автори в методологію правознавства включають загальнофілософські методи, загальнонаукові та приватноправові методи [11, с. 32; 12, с. 212]. Деякі вчені розширюють розуміння методології правових явищ до чотирьох компо-

нентів, що в умовах розвитку методологічного плюралізму видається найбільш доцільним і обґрунтованим. Вони виділяють такі групи методів: загальнофілософські методи (застосовуються вченими в усіх науках, на кожній стадії дослідження); загальнонаукові методи пізнання (розкривають загальнофілософський метод); спеціальні методи (розроблені конкретними науками та застосовуються в юриспруденції); власні методи правознавства (використовуються на стадії пізнання юридичної практики) [13, с. 50; 14, с. 58; 15, с. 42–44; 16, с. 56].

Усі названі групи методів, безумовно, необхідні для проведення повноцінного, усебічного, завершеного державно-правового дослідження, кожний із них може знадобитися на якомусь етапі дослідження, тому вже навіть через це методологія має бути множинною, плюралістичною. Проте ролі цих методів у науковому пошуку різні.

Диференціація методології дослідження за рівнями має досить умовний характер, проте взаємозв'язок її елементів очевидний. Так, філософсько-світоглядний (загальний) рівень охоплює найзагальніші категорії, положення, ідеї, принципи діалектичного взаємозв'язку, що відтворюють засади будь-якої пізнавальної діяльності та конкретизуються на інших трьох (нижчих) рівнях. Загальнонаукові методи формуються в логічному взаємозв'язку із філософськими методами та враховують предметну спрямованість наукового пошуку, конкретизують абстрактні філософські конструкції та створюють методологічне підґрунтя формування шляхів вирішення поставленої проблеми. Спеціально-наукові методи можна інтерпретувати як методи пізнання соціальних явищ. Конкретно-науковий рівень становлять методи дослідження об'єктів державно-правової дійсності [17, с. 34, 35; 18, с. 149–150].

Розробляючи систему методологічних досліджень, науковці згадують серед основних рівнів такі конкретні методи, як: 1) діалектика, феноменологія, аксіологія, герменевтика, антропологія, синергетика тощо (загальні (філософські) підходи); 2) логічний, аналіз і синтез, структуралізм, абстрагування, системний аналіз, класифікація тощо (загальнонаукові методи); 3) анкетування, контент-аналіз, деонтичний (спеціальні методи); 4) формально-догматичний, порівняльно-правовий, соціологічно-правовий, прогностично-правовий, історико-правовий тощо (конкретні методи (правові)) [18, с. 149].

Серед методів, що використовуються юридичною наукою, практично немає жодного, який би не застосовувався в інших галузях знань (навіть формально-логічний метод тлумачення права багатьма вченими вважається «суто правознавчим», що заснований на законах і методах формальної логіки).

Водночас проникнення в юридичну науку способів, прийомів і процедур дослідження, що притаманні іншим наукам, не є механічним процесом, а супроводжується відповідною їх перебудовою, трансформацією, пристосуванням до специфіки об'єктів правової дійсності [19, с. 282].

Зазначимо, що системний підхід може стати найбільш різнобічним, глибоким і плідним шляхом аналізу, який, зберігаючи всі основні риси наукового підходу в аналітичній діяльності, водночас дозволяє оперувати в науковій площині досить загальними науковими категоріями, що визначають найбільш значущі основи й ознаки сучасної української державності. Завдяки тому, що він достатньо широко використовується в різних галузях знань, можна говорити про його універсальність.

Ефективність даного наукового методу пов'язана з відносно закінченим процесом його формування як цілісної методології, що передбачає: по-перше, визначення місця і функцій системного підходу в системі загальнонаукової методології, кола завдань, які можна вирішити з його допомогою; по-друге, розробку понятійно-категоріального апарату, а саме: розгляд його як системи взаємопов'язаних між собою методів і засобів пізнання, що виконують єдине завдання; по-третє, визначення специфіки та можливостей використання системного підходу в конкретних галузях науки [20, с. 9–10].

Нині системний підхід сприяє повному аналізу складних суспільних явищ із повним урахуванням особливостей не тільки самого предмета дослідження, але й цілої низки інших, супровідних понять, які впливають на всю систему розвитку певного явища (у нашому прикладі – сучасної української держави). Це пояснюється високим рівнем накопичення наукової інформації в багатьох галузях знань, що потребує комплексності в дослідженнях, систематизації наукового пізнання. Тому не дивно, що системний підхід Е. Маркарян назвав «однією з фундаментальних стратегій наукового дослідження, що історично викликана необхідністю вивчення складно організованих систем адекватними пізнавальними засобами» [21, с. 77].

Отже, можна вести мову про універсальний, міждисциплінарний, загальнонауковий характер системного підходу, ураховуючи водночас, що він є лише одним з елементів у сучасній науковій методології [20, с. 11].

У підсумку зазначимо, що попри визначення науковцями різної системи методологічних підходів до вивчення державно-правових явищ, усі вони заслуговують на науковий аналіз. Основною заслугою системного підходу є те, що він дає змогу зберегти і розвинути принцип цілісності у вивченні того чи іншого предмета дослідження, охопити

не тільки основні, але й супровідні явища, отже, установити та проаналізувати весь цілісний процес виникнення та розвитку відповідного інститута, встановити його основні зв'язки, зони впливу тощо. Саме системний підхід найбільш повно відповідає реалізації у практичному житті вимог діалектичного закону про взаємний зв'язок, взаємну зумовленість явищ і предметів у природі та суспільстві [22, с. 11–12].

Література

1. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5-ти т. Харків : Право, 2008. Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. Цвіка, О. Петришина. 728 с.
2. Витченко А. Метод правового регулювання соціалістических общественных отношений / под ред. М. Байтина. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1974. 160 с.
3. Кобан О. «Живе» право Є. Ерліха як відправна точка розвитку сучасного правового плюралізму. *Юридичний електронний журнал*. 2019. № 2. С. 21–24.
4. Зацерковний В., Тішаєв І., Демидов В. Методологія наукових досліджень : навчальний посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
5. Подковенко Т., Фігун Н. Концепція «живого права» Євгена Ерліха. *Юридичний електронний журнал*. 2019. № 1. С. 203–207.
6. Слабко С., Ломоносова Л. Функціонування права в сучасному суспільстві: плюралізм підходів. *Юридичний електронний журнал*. 2019. № 3. С. 25–27.
7. Гусарев С., Тихомиров О. Юридична деонтологія. Київ : Віра-Р ; Дакор, 2000. 358 с.
8. Блауберг И., Юдин Э. Становление и сущность системного подхода. Москва : Наука, 1973. 270 с.
9. Ипполитова Н. Взаимосвязь понятий «методология» и «методологический подход». *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия : Образование. Педагогические науки*. 2009. № 13. С. 9–15.
10. Петров А. Основные концепты компетентностного подхода как методологической категории. *Alma mater*. 2005. № 2. С. 54–58.
11. Радько Т. Теория государства и права : учебник. Москва : Юнити-Дана, 2005. 811 с.
12. Тарасов Н. Методологические проблемы юридической науки : монография. Екатеринбург : Изд-во Гуманит. ун-та, 2001. 264 с.
13. Зайчук О. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. Зайчука, Н. Оніщенко. Київ : Юрінком-Інтер, 2006. 688 с.
14. Єрмоленко Д. Теоретико-правові засади правосвідомості молоді : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Запоріжжя, 2014. 451 с.
15. Червонюк В. Теория государства и права : учебник. Москва : Инфра-М, 2006. 704 с.
16. Юдин Э. Системный подход и принцип деятельности : методологические проблемы современной науки. Москва : Наука, 1978. 392 с.
17. Вітвіцький С. Контроль як гарантія законності діяльності публічної адміністрації : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2016. 480 с.
18. Благодарний А. Методологія дослідження правової регламентації адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 147–151.

19. Кельман М. Юридична наука як об'єкт методологічного дослідження : монографія. Тернопіль : Терно-граф, 2011. 348 с.

20. Тиунова Л. Системные связи правовой действительности: методология и теория. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1991. 135 с.

21. Маркарян Э. Системное исследование человеческой деятельности. *Вопросы философии*. 1972. № 10. С. 77–87.

22. Ганьба В. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2001. 185 с.

Анотація

Садовник В. П. Структурованість системи наукового пізнання. – Стаття.

Досліджуються рівні системи наукового пізнання, які аналізують науковці. Наводяться різні класифікації. Наголошено, що окремі автори в методологію правознавства включають загальнофілософські методи, загальнонаукові та приватноправові методи. Деякі вчені розширюють розуміння методології правових явищ до чотирьох компонентів, що в умовах розвитку методологічного плюралізму видається найбільш доцільним і обґрунтованим. Вони виділяють такі групи методів: загальнофілософські методи (застосовуються вченими в усіх науках, на кожній стадії дослідження); загальнонаукові методи пізнання (розкривають загальнофілософський метод); спеціальні методи (розроблені конкретними науками та застосовуються в юриспруденції); власні методи правознавства (використовуються на стадії пізнання юридичної практики).

Серед методів, що використовуються юридичною наукою, практично немає жодного, який би не застосовувався в інших галузях знань.

Акцентовано увагу на тому, що всі названі групи методів необхідні для проведення повноцінного, усебічного, завершеного державно-правового дослідження, кожний з них може знадобитися на якомусь етапі дослідження, тому вже навіть через це методологія має бути множинною, плюралістичною.

Основною заслугою системного підходу є те, що він дає змогу зберегти і розвинути принцип цілісності у вивченні того чи іншого предмета дослідження, охопити не тільки основні, але й супровідні явища, отже, установити та проаналізувати весь цілісний процес виникнення та розвитку відповідного інститута, встановити його основні зв'язки, зони впливу.

Саме системний підхід найбільш повно відповідає реалізації у практичному житті вимог діалектичного закону про взаємний зв'язок, взаємну зумовленість явищ і предметів у природі та суспільства.

Ключові слова: система наукового пізнання, методологія, метод, системний підхід, державно-правові явища.

Summary

Sadovnik V. P. Structure of the system of scientific knowledge. – Article.

The levels of the system of scientific knowledge are analyzed due to scientists' works. There are various classifications. It is emphasized that some authors include general philosophical methods, general scientific and private legal methods in the methodology of law. Some scholars extend the understanding of the methodology of legal phenomena to four components, which, in the context of the development of methodological pluralism, seems most appropriate and justified. They distinguish the following groups of methods: general philosophical methods

(applied by scientists in all sciences, at every stage of research); general scientific methods of cognition (reveal the philosophical method); special methods (developed by specific sciences and applied in jurisprudence); own methods of jurisprudence (used at the stage of knowledge of legal practice).

There are practically none of the methods used in legal science that would not be applied to other branches of knowledge.

It is emphasized that all named groups of methods are necessary for carrying out a full, comprehensive, completed state-legal research, each of them may be required at some stage of the study, so even through this methodology should be multiple, pluralistic.

The main merit of the systematic approach is that it enables to maintain and develop the principle of integrity in the study of a particular subject of study, to cover not only the basic but also the accompanying phenomena, and thus to establish and analyze the whole holistic process of origin and development of the respective institute, establish its main links, areas of influence.

It is the systemic approach that most fully meets the implementation in practice of the requirements of the dialectical law of mutual connection, the mutual conditionality of phenomena and objects in nature and society.

Key words: system of scientific knowledge, methodology, method, systematic approach, state-legal phenomena.